

مستندات قرآنی شاخصه کار تشکیلاتی با تأکید بر نظر مقام معظم رهبری

سمیه الله ویردی^۱

چکیده

با توجه به اینکه انسان طبعی مدنی و اجتماعی دارد برای برطرف شدن نیازهای خود به دیگران وابسته است. برای استفاده از این ارتباط اجتماعی، کادرسازی نیروی انسانی در قالب کار تشکیلاتی لازم و ضروری است. در آیات قرآن و کلام رهبر نیز به کار جمعی و تشکیلاتی و اهمیت آن پرداخته شده است و همچنین برای مؤفقیت در کار تشکیلاتی شاخصه‌هایی را بیان کرده‌اند. لذا نگارنده با روش کتابخانه‌ای و رویکرد توصیفی به بیان شاخصه‌ی کار تشکیلاتی از منظر قرآن و وکلام رهبری پرداخته است.

یافته نگارنده به صورت اجمالی به این شرح است: کار تشکیلاتی هدفمند است و برای رسیدن به آن نیازمند نظم و برنامه‌ریزی است که تحت نظارت و راهبری مدیر تشکیلات صورت می‌پذیرد و اعضای مجموعه براساس اصل شایسته سالاری انتخاب می‌شوند تا تشکل بهتر و سریع‌تر به هدف برسد و روابط اجتماعی سازمان یافته گردد.

واژگان کلیدی: تشکیلات، شاخصه، قرآن، کار، مستندات.

^۱. طلبه سطح ۲، حوزه علمیه فاطمه الزهراء شهرستان بیجار، somayehallhwrdy@gmail.com.

مقدمه

انسان براساس فطرت، موجودی اجتماعی است. مخاطب کنش‌های اجتماعی انسان یکایک افراد اجتماع و به عبارتی افراد جامعه است، که برای تحقق زندگی اجتماعی، برطرف نمودن نیاز یکدیگر با اختلاف سلیق آفریده شده است. نوع آفرینش انسان‌ها به گونه‌ای است که نمی‌توانند به تنهایی نیازهای خود را برطرف نمایند و لذا زندگی اجتماعی جزء لازم و لاینفک زندگی بشر است؛ به همین علت برای تأمین نیازهای خود نیازمند به گروه و سازمان و کار تشکیلاتی است. در این زمینه سازماندهی افراد در چارچوب کار جمعی و تشکیلات فارغ از اینکه چه عنوانی باشد جهت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و تدبیر امور جامعه امری ضروری و انکارناپذیر است. در مورد یک جامعه مسلمان نیز ضرورت پیشبرد و انجام امور به صورت تشکیلاتی و جمعی امری بدیهی است. در متون دینی نیز مفهوم تشکیلات در آیات و روایت متعددی آمده است مفاهیمی چون؛ امه، فئه، حزب الله و از همه مهم‌تر مفهوم ولایت، جامعه اسلامی را به حرکت تشکیلاتی هدایت می‌کند. براین اساس، اعمال عبادی بسیاری همچون؛ نماز جماعت و حج و ... بیانگر کار جمعی و تشکیلاتی در اسلام می‌باشد.

در رابطه با موضوع تحقیق، آثاری به رشته تحریر در آمده است که در اینجا به آن اشاره شده است:

۱. در کتاب «تاریخ تشکیلات در اسلام»، به قلم محمد رضا شهیدی پاک». در این کتاب به تاریخ تشکیلات در اسلام می‌پردازد و مفهوم گسترده‌تر از حزب را مورد توجه قرار می‌دهد. در این نگاه کلیه سازمان‌ها و ادارات حکومت اسلامی تشکیلات آن هستند.

۲. کتاب «کار باید تشکیلاتی باشد»، به قلم محمود زارعی به گردآوری مجموعه بیانات مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای. درباره شکل و کار تشکیلاتی پرداخته است.

۳. پایان‌نامه‌ی «الگوسازی از قرآن و سنت برای کار تشکیلاتی و اهداف آن»، به قلم صدیقه سادات میرصادقی. به بررسی سنت و سیره معصومان برای کار تشکیلاتی در روابط اجتماعی با توجه به آیات قرآن می‌پردازد.

۳. پایان‌نامه‌ی «تشکل و سازمان‌های مردم نهاد از منظر قرآن و سنت» نوشته‌ی امید دهقانی. به بررسی تشکل‌های مردم در آیات قرآن و تاریخ زندگانی ائمه می‌پردازد.

۴. مقاله‌ی «تشکیلات اداری و مدیریتی حکومت اسلامی در صدر اسلام». نوشته علی حاتمی و ناصر حاتمی. به بررسی ساختار سازی‌های اداری حکومت اسلامی در عصر رسالت و شناخت تشکیلات اداری و ساختارهای سازمانی مسلمانان در صدر اسلام است.

با بررسی در پیشینه‌های فوق، وجه امتیاز مقاله حاضر با تحقیقات انجام شده در این است:

در تحقیقاتی که صورت گرفته به بعد تاریخی تشکیلات و اهمیت و ضرورت آن در قرآن و روایات یا فقط به بررسی سخنان مقام معظم رهبری پرداخته‌اند؛ اما تحقیق حاضر شاخصه‌های کار تشکیلاتی را با توجه به آیات قرآن و آرای مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار می‌دهد. از عوامل بسیار مؤثر در پیشبرد اهداف جمعی و نیز تحقق آرمان‌های ملی و دینی تشکله‌ها و کار تشکیلاتی است تا جایی که بدون تشکل این امر میسر نمی‌شود؛ بنابراین شناخت شاخصه کار تشکیلاتی ضرورت پیدا می‌کند. از این رو تحقیق حاضر در صدد پاسخگویی به این سؤال اصلی است که؛ شاخصه کار تشکیلاتی از منظر قرآن با تأکید بر نظر مقام معظم رهبری چیست؟ و یافتن پاسخ به این پرسش هدف اصلی تحقیق حاضر است.

۱. مفاهیم

قبل از پرداختن به بحث اصلی مقاله، لازم است به مفهوم تشکیلات پرداخته شود. از نظر لغوی واژه تشکیلات از واژگان نوپدید است، که وارد ادبیات سیاسی و اجتماعی کشور شده است. قبل از این واژه تشکل مرسوم بود. این کلمه جمع مؤنث واژه تشکیل است، که ماده آن شکل است. شکل به معنای شباهت و همانندی است.^۱

واژه تشکل از باب تفعیل است. معنای غالب آن را مطاوعه دانسته و به شکل گرفتن معنا کرده‌اند. واژه تشکیل را که در باب تفعیل است و معنای غالب آن را تعدیه دانسته‌اند تشکیل را به معنای مجموعه دانسته است.^۲ سازمان‌های مختلف، ادارات و مؤسسات.^۳ از نظر اصطلاحی به معنای تشکیلاتی است که توسط گروهی از اشخاص حقیقی معتقد به آرمان‌ها و مشی سیاسی معین تأسیس شده است.^۴

تشکیلات در اصطلاح به عنوان سازمان یافته و هماهنگ کار کردن که مجموعه‌ای مستقل است و یک مأموریت خاص دارد و می‌تواند با نیت‌های انتفاعی و غیر انتفاعی تأسیس شده باشد و از ویژگی‌های آن، یک پدیده‌ی انسانی است. مجموعه‌ای از انسان‌های هم اندیشه است. مجموعه‌ای از انسان‌های هم هدف که نقش‌های مکملی برای خود می‌سازند. مجموعه‌ای از انسانها که برای رسیدن به هدف استراتژی دارند.^۵

مقام معظم رهبری در این باره می‌فرمایند: «تشکیلات یکی از فرایض هر گروه مردمی است که یک هدفی را دنبال می‌کنند تشکیلات؛ یعنی نظم، یعنی ارتباط و اتصال و زنجیره‌ای کارکردن. این معنای تشکیلات است.»^۶

۲. اهمیت کار تشکیلاتی از منظر قرآن

آیه‌های صریح قرآنی متعددی اشاره مستقیم به فعالیت تشکیلاتی و گروهی دارد. تأکیدات فراوانی در قرآن وجود دارد که کار فقط باید گروهی انجام شود. از جمله؛ آیه «وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» و

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۱، ص ۳۵۷.

۲. بستانی، المنجد، ص ۲۳۱.

۳. معین، فرهنگ معین، ص ۱۱۵.

۴. دارابی، جریان شناسی سیاسی در ایران، ص ۵۰.

۵. زارعی، کار باید تشکیلاتی باشد، ص ۱۵.

۶. مقام معظم رهبری، مصاحبه با روزنامه اطلاعات، ۱۳۶۰/۱۱/۲۷.

همگی به ریسمان خدا؛ قرآن و هرگونه وسیله‌ی وحدت الهی، چنگ زنید، و پراکنده نشوید؛ ونعمت بزرگ خدا را بر خود، به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید، و او میان دل‌های شما، الفت برقرار ساخت، و به برکت نعمت او، برادر شدید و شما بر لب حفره‌ای از آتش بودید، خدا شما را از آن نجات داد؛ این چنین، خداوند آیات خود را برای شما آشکار می‌سازد؛ شاید هدایت شوید.^۱

بر این اساس؛ خداوند تمام افراد جامعه اسلامی را به وحدت فرا می‌خواند؛ چون قوام اسلام بر یگانگی جامعه و رابطه برادری ایمانی در بین آن‌هاست. بنابراین؛ آیه بر کار دسته جمعی و کار تشکیلاتی تأکید می‌کند و همگان را از پراکندگی و جدایی نهی می‌کند.^۲

دومین دلیل قرآنی برای کار تشکیلاتی آیه «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ؛ در راه نیکی و پرهیزگاری به یکدیگر کمک کنید و هرگز در راه گناه و تعدی همکاری ننمایید.»^۳

از این آیه استنباط می‌شود امر خداوند بر کار تشکیلاتی در امور پسندیده و نیکو هست؛ از طرفی در امور زشت و ناپسند نه اینکه امر بر کار تشکیلاتی و حتی کار انفرادی هم نیست؛ بلکه نهی مؤکد از آن است.^۴

سومین آیه برای کار تشکیلاتی، کار تشکیلاتی منسجم؛ راهکار مقابله با دشمن است. در مقابل جبهه‌ای که از مبارزه گروهی و همه جانبه نهی می‌کند باید ایستادگی و مبارزه تشکیلاتی کرد: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا تَبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا؛ ای اهل ایمان در برابر دشمن مهیا و آماده باشید و سلاح‌ها و ساز و برگ جنگی خود را برگزید؛ پس گروه گروه یا دسته جمعی به سوی جنگ با دشمن کوچ کنید.»^۵

اگر قبول کنیم که عرصه فعالیت ما در عصر کنونی عرصه جنگی و تهاجم فرهنگی و همه جانبه است آن موقع باید هر آینه خود را در حال پیکار با دشمن ببینیم. هر فعالیت ما در داخل دانشگاه، در کانون در پایگاه، در بسیج و در تشکل، می‌تواند یک عملیات ویژه برای تک یا پاتک فرهنگی به دشمن باشد. عرصه فعالیت تشکلی ما چه فرهنگی باشد، چه سیاسی و چه اجتماعی

۱. آل عمران: آیه ۱۰۳.

۲. طاهر نژاد، به وقت تشکیلات، ص ۱۶.

۳. مائده: آیه ۲.

۴. طاهر نژاد، به وقت تشکیلات، ص ۱۷.

۵. نساء: آیه ۷۱.

که به شایستگی و اهلیت کارگزاران دلالت دارد: در آیه شریفه انبیاء در این باره چنین فرموده است: «و... أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»^۱

خداوند در این آیه تأکید می‌کند که حکومت و سروری بر زمین برای بندگان صالح و شایسته است. با توجه به کلمه «صالحون» در این آیه که معنای گسترده و وسیعی دارد هر نوع شایستگی‌ها به ذهن می‌آید؛ شایستگی از نظر عمل و تقوا، شایستگی از نظر علم و آگاهی، شایستگی از نظر قدرت و قوت و شایستگی از نظر تدبیر و نظم و درک اجتماعی. خداوند در این آیه؛ حکومت و سروری بر زمین را برای بندگان صالح و شایسته لایق می‌داند.^۲

رعایت اهلیت در انتخاب افراد و واگذاری کارها از مهم‌ترین مسائل در مدیریت است. به عبارتی؛ مدیر باید شایستگی‌های لازم را برای آن مسئولیت دارا باشد. سنت الهی چنین است که خداوند به هیچ کس جز براساس شایستگی و اهلیت‌های لازم مسئولیتی نمی‌دهد. هنگامی که بندگان با ایمان این شایستگی‌ها را برای خود فراهم سازند خداوند نیز کمک و یاری می‌کند تا آن‌ها بینی مستکبران را به خاک بمالند، دست‌های آلوده‌شان را از حکومت زمین کوتاه کنند و وارث میراث‌های آن‌ها شوند.^۳ خداوند در سوره نساء چنین می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...؛ خداوند به شما امر می‌کند که امانت‌ها را به اهله‌ش بسپارید و چون میان مردم داور می‌کنید، به عدالت داور می‌کنید»^۴

در این آیه؛ امانت مفهومی عام است که همه امانت‌ها را در بر می‌گیرد. که از جمله: امانت مالی و یا غیر مالی مانند مسئولیت‌ها، منصب‌ها و رهبری جامعه را می‌توان از آن برداشت نمود.^۵ همین شایسته سالاری که امروز بر زبان‌ها تکرار می‌شود به معنای واقعی کلمه باید مورد توجه باشد. امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) سفارش می‌کند: که نه از روی دوستی و رفاقت کسی را انتخاب کن و نه از روی استبداد و خودکامگی از نیروهای مخلص و با کفایت غفلت نکنید.^۶ در شایسته‌گزینی؛ گزینش باید بر طبق معیارها و صلاحیت‌ها باشد، نه بر طبق امیال و

^۱. انبیاء: آیه ۱۰۵.

^۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۵۱۸.

^۳. میرصادقی، الگوسازی از قرآن و سنت برای کار تشکیلاتی، ص ۶۷.

^۴. نساء: آیه ۵۸.

^۵. میرصادقی، الگوسازی از قرآن و سنت برای کار تشکیلاتی، ص ۶۷.

^۶. بیانات مقام معظم رهبری، دیدار اعضای هیأت دولت: ۱۳۸۴/۷/۱۷.

چیزهای شخصی. این در اسلام خودش یک اصل است. تمام این تغییرها و تبدیلهائی که در اسلام وجود دارد، بر اساس این است.^۱

^۱. بیانات مقام معظم رهبری، دیدار دانشجویان کرمانشاه: ۱۳۹۰/۷/۲۴.

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با عنوان مستندات قرآنی شاخصه‌های کار تشکیلاتی با تأکید بر نظر مقام معظم رهبری به رشته تحریر درآمده است.

پرداختن به این موضوع به این دلیل اهمیت دارد که در اسلام تأکید فراوانی بر کار جمعی و تشکیلاتی شده و عامل سعادت جامعه اسلامی را در کار تشکیلاتی می‌داند. چنین به نظر می‌رسد کار تشکیلاتی با توجه به آیات قرآن و نظر رهبر انقلاب آیت الله خامنه‌ای شاخصه‌هایی دارد. نتایج به دست آمده از تحقیق به قرار زیر است:

تشکیلات یکی از فرایض هر گروه مردمی به ویژه مسلمانان است، که یک هدف را دنبال می‌کنند. برای رسیدن به هدف متعال، نیازمند به همراهی یک رهبر و مدیر است تا راه را از بیراهه تشخیص بدهند. برای ایجاد تشکیلات کارآمد؛ شاخصه‌هایی وجود دارد که باید به آن‌ها توجه کرد. برخورد داری از هدف‌گذاری و برنامه راهدی از سویی و توجه به نقش سرمایه انسانی کارآمد و شایسته ابعادی از یک تشکیلات کارآمد است، که هر کدام افراد با تلاش مجدانه و باتقوای خود نقشش را به نحو احسن اجرا کنند. در این میان مدیر مجموعه توجه ویژه‌ای به تشکیلات دارد تا بتواند پیشرفت تشکیلات را در یک مجموعه منظم تضمین کند.

فهرست منابع

قرآن کریم، انصاریان، حسین، تهران، ۱۳۹۶ ه. ش.

۱. ابطحی، حسین، مدیریت منابع انسانی، کرج، مؤسسه تحقیقات و آموزش مدیریت، چاپ سوم، ۱۳۸۳ ه. ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دارصادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ه. ق.
۳. بستانی، فؤاد فوام، المنجد، محقق: احمد سیاح؛ تهران، چاپ اول، ۱۳۷۲ ه. ش.
۴. دارابی، علی، جریان شناسی سیاسی در ایران، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه. ش.
۵. زارعی، محمود، کار باید تشکیلاتی باشد، قم، شهید کاظمی، چاپ هفدهم، ۱۳۹۷ ه. ش.
۶. طاهر نژاد، امید، به وقت تشکیلات چرا کار تشکیلاتی؟، شهریار، شبنا، چاپ اول، ۱۳۹۸ ه. ش.
۷. مرکز فرهنگی تبلیغی آینده سازان، قالب تشکل تشکل غالب، قم، اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانش آموزان، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه. ش.
۸. معین، محمد، فرهنگ معین، تهران، زرین، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۶ ه. ش.
۹. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۹۲ ه. ش.
۱۰. ملاصدرا، محمد بن ابراهیم، اسفار اربعه، محقق: محمود خواجه‌ویی؛ تهران، مولوی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه. ش.
۱۱. میرصادقی، صدیقه سادات، الگوسازی از قرآن و سنت برای کار تشکیلاتی و اهداف آن، شیراز، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، چاپ اول، ۱۴۰۰ ه. ش.
۱۲. نفیسی، علی اکبر و دیگران، فرهنگ نفیسی، کرمان، مانوش، چاپ پنجم، ۱۳۹۹ ه. ش.
۱۳. هاشمی شاهرودی، محمود، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (علیهم‌السلام)، قم، مؤسسه دائرة المعارف الفقه الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۹ ه. ش.

مقالات

۱۴. بیرامی، موسی، "نقش شایسته سالاری در عرصه مدیریت"، فصلنامه دانش انتظامی کردستان، ش ۱، ۱۳۹۱ ه. ش.

۱۵. حیدری، غلامحسین، "ضرورت و اهمیت مدیریت در قرآن"، تحقیقات مدیریت آموزشی، ش ۱، ۱۳۸۸ ه.ش.

۱۶. موسی زاده، زهره، عدلی، مریم، "صلاحیت‌های شخصی مدیران آموزشی"، فصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ش ۳، ۱۳۸۸ ه.ش.

سایت

۱۷. <https://khamenei.ir>